

Нагорна Іванна,

студентка IV курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти (групи УМЛб-1-22-4.0д)
спеціальності 035 «Філологія»
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник:

Т. І. Вірченко, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

УДК 821.161.2-31.09:17.022.1

«ДІВЧИНА З ВЕДМЕДИКОМ» В. ДОМОНТОВИЧА: СПРОБА АКСІОЛОГІЧНОГО ПРОЧИТАННЯ

У пропонованій статті здійснено спробу комплексного аналізу інтелектуального роману В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» крізь призму аксіологічного підходу. Дослідження фокусується на проблемі глибокої ціннісної дезорієнтації особистості, що опиняється в умовах тотальної руйнації традиційних моральних імперативів епохи. Особливу увагу приділено специфіці екзистенційного бунту головної героїні. У процесі наукової роботи простежено послідовну де-

Молодий дослідник

конструкцію героїнею класичної моделі взаємин, десакралізацію інституції сім'ї та обов'язку. У підсумку доведено, що радикальне відкидання традиційної етики, яке не врівноважується процесом творення нових позитивних смислів, закономірно призводить до ціннісної порожнечі. На основі системного аналізу твору обґрунтовано висновок про те, що доведена до абсолюту свобода від морального закону неминуче обертається на самознищення, тим самим засвідчуючи трагічну неспроможність людини існувати поза межами усталеної аксіологічної системи.

Ключові слова: Віктор Домонтович; Дівчина з ведмедиком; аксіологія; ціннісна дезорієнтація; криза ідентичності; екзистенційний бунт.

Постановка проблеми дослідження. Звернення до інтелектуальної прози Віктора Домонтовича крізь призму аксіології є необхідною умовою для глибшого розуміння трансформацій української ідентичності в епоху раннього модернізму. Актуальність обраної теми зумовлена тим, що для гуманітаристики дослідження у ціннісному аспекті дозволяє пояснити складні механізми переходу від традиційної етики до модерної, де поняття норми зазнає руйнації. Творчій спадщині письменника, зокрема його знаковому інтелектуальному роману «Дівчина з ведмедиком», присвячена значна кількість публікацій. Цей твір становить неабиякий науковий інтерес, оскільки автору вдалось майстерно увиразнити свідомість людини кризового періоду. Відзначимо той факт, що нині достатньо повно досліджено жанрову специфіку твору (О. Наумова), його екзистенціальні мотиви, модерністську поетику (Л. Серікова), а також специфіку урбаністичного дискурсу роману (М. Коновалова, Ю. Шкурат). Аналіз критичних реценсій свідчить, що поза увагою дослідників значною мірою залишається аксіологічний вимір роману. Важливість продовження дослідження цього твору саме в ціннісному аспекті полягає в можливості виявити, як літературний текст стає основою для апробації нових моделей буття особистості в умовах ціннісної дезорієнтації. У теоретичній площині це дає змогу збагатити методологічний апарат літературознавчої антропології, розширюючи розуміння того, як ідейне наповнення епохи інтегрується в структуру художнього образу. Попри наявність ґрунтовних розвідок, присвячених поетиці та стилістиці роману, комплексне аксіологічне прочитання, що поєднує філософську теорію цінностей із мікроантропологічним аналізом персонажів, досі залишається нішевим, що й визначає наукову новизну нашої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування теоретико-методологічної бази нашого дослідження безпосередньо спирається на філософський аспект розуміння природи цінностей. Звертаючись до базових дефініцій, варто зазначити, що у профільних довідкових виданнях, зокрема у «Великій українській енциклопедії», аксіологія визначається як *теорія цінностей; один із розділів філософії (крім аксіології, онтологія, гносеологія, антропологія та ін.), що вивчає сутність, види, співвідношення і функції цінностей* (Крайнікова, 2017).

Учення про філософський вимір цієї категорії знайшло відображення в дослідженні І. Адамчук, яка наголошує на тому, що аксіологія є фундаментальним вченням про цінності, які постають основою людського буття та світогляду, зазначаючи, що ціннісний вимір є визначальним для духовної сутності індивіда (Адамчук, 2021: 438). Зі свого боку, досліджуючи проблему трансформації ідеалів, Л. Серікова та О. Соловей у праці «Жіночий бунт як реалізація впливу кризової доби та проблема гендеру у романі В. Домонтовича “Дівчина з ведмедиком”» концептуалізують думку про те, що зміна ціннісних парадигм завжди супроводжується глибокими кризами ідентичності, оскільки руйнація усталеного простору неодмінно призводить до дезорієнтації суб'єкта та переоцінки його морально-етичних імперативів (Серікова, 2018: 102). Адаптуючи цей концепт до вивчення особистості, Л. Демінська підкреслює: *«ціннісна орієнтація обумовлює думки людини, її цілі й прагнення, шляхи розв'язання життєво важливих завдань»* (Демінська, 2011: 44), що влучно демонструє В. Домонтович у романі «Дівчина з ведмедиком» через характери персонажів, де кожен репрезентує свою ціннісну життєву орієнтацію, а також те, як обрана ідея впливає на їхній життєвий шлях.

Фундаментальним у дослідженні творчості В. Домонтовича є внесок С. Павличко. Відзначимо той факт, що дослідниця переконливо доводить, як автор майстерно працює з розпадом класичних ідеалів, і зазначає: *«Петров належав до тих, хто ламав стару риторику, стереотипи традиції, канони, повставав проти норми, та робив це не у формі епатажу, а в коректній, інтелектуальній манері, самим рівнем дискурсу обеззброюючи можливих опонентів»* (Павличко, 2002:335). Окрім того, окремі аспекти проблеми психологічного роздвоєння та маргіналізації суб'єкта в кризові епохи частково висвітлено в актуальних статтях вітчизняних науковців, зокрема, у розвідках І. Лебідь та Д. Лазарчук, які зосереджували увагу на екзистенційних вимірах і внутрішніх конфліктах модерністських персонажів відповідно.

Молодий дослідник

Метою нашої статті є аналіз аксіологічного виміру інтелектуального роману В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком». Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність розв'язання низки **завдань**:

- дослідити теоретичне осмислення проблеми ціннісної дезорієнтації героїв;
- проаналізувати специфіку аксіологічного бунту головної героїні;
- розкрити підґрунтя конфлікту через протиставлення категорій «правдоподібного» та «неправдоподібного»;
- з'ясувати наслідки руйнування традиційного світогляду.

Методи дослідження. Для досягнення об'єктивності в роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних філологічних методів. Провідним став аксіологічний метод, який дозволив виявити та класифікувати систему цінностей, що перебувають у конфлікті в художньому світі твору. Герменевтичний метод застосовано для інтерпретації прихованих смислів та авторських інтенцій у діалогах персонажів. Також залучено структурно-функціональний метод для вивчення взаємозв'язків між рівнями тексту.

Дослідження вибудоване за логікою ієрархічного сходження від текстової поверхні до глибших смислових структур. На першому етапі робота зосереджувалася на ідейно-тематичному рівні, де виокремлювалися ключові концепти, що складають ціннісний простір роману. Другим етапом став аналіз образної системи, де через характеристики персонажів було простежено динаміку деструкції особистості. Такий підхід дозволив побачити логіку теоретичних дискусій героїв та те, як презентовані ідеї втілюються у конкретних вчинках. Ця послідовність аналізу обрана для того, щоб краще продемонструвати причинно-наслідкові зв'язки, де причиною є ідейне заперечення цінностей, а наслідком – фізичне самознищення.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи унікальний вимір роману, не можна не помітити як майстерно письменник моделює ситуацію незворотного зіткнення консервативної ідеї Іполіта Миколайовича та нігілістичного світогляду Зини. Тому важливим аспектом нашого аксіологічного аналізу є руйнація класичної ієрархічної моделі взаємин між викладачем та ученицею. В. Домонтович свідомо позбавляє образ вчителя його непорушного дидактичного авторитету. Фіксуючи цей процес руйнування дистанції, автор зазначає: *«Комфортабельність переставала бути затишною, години лекцій лагідними, а запрошення пообідати чи повечеряти приємними. З Зиною все летіло шкереберть. Під час лекцій вона пустувала як мала дівчинка, як учень трудової школи з VI-ої групи»* (Петров, 1928: 17).

Більше того, героїня цілеспрямовано вдається до поведінкових провокацій, які розмивають межі професійних взаємин: *«Скажіть, Іполіте Миколайовичу, що Ви робите зі своїми окулярами, коли цілуєтесь? Ви їх здимаєте чи ні?»* (Петров, 1928: 16). Важливим маркером її відмінності є ведмедик, який у художньому світі роману функціонує як об'єкт, що знецінює дорослий інтелектуалізм. Її текстова фіксація: *«я думаю, що вона є така, як і належить бути дівчинці з синіми очима в довгих панчішках: з капризами й коверзуваннями, з любов'ю до цукерок, з бажанням, розігнавшись, посковзатись на блискуче натертому паркеті, подразнити та поперекивляти вчителів, з постійним безтурботно-веселим настроєм, коли й гадки немає, що в світі є щось темне, огидне й прикре»* (Петров, 1928: 13), демонструє інфантильний характер Зини, що найчастіше притаманно молодшій дитині в сім'ї. Аксиологічний бунт героїні проглядається в її прагненні десакралізувати моральні принципи, що втілюється у вислові: *«Треба зненавидіти все правдоподібне, бо воно тільки подібне на правду, але не є правда. Ми ж шукатимемо самої тільки правди, а не її оманних подібностей»* (Петров, 1928: 48). Ця декларація, окрім епатажу, репрезентує форму пошуку автентичності в умовах хаосу, що за М. Коноваловою: *«наповнений семантикою суперечностей та абсурдності активно впливає на людину, викликаючи гострий конфлікт її світоглядних і ціннісних орієнтирів»* (Коновалова, 2020: 25). Не варто забувати про те, що Зині шістнадцять років. Цей вік славиться своїми бунтівними настроями, відмовою від усталених традицій, які в очах підлітка є максимально заангажованими. Заперечення всього – саме так можна однією фразою описати цей період у житті людини.

В. Домонтович через наратив головної героїні проговорює безкомпромісну релятивність істини, яку, власне, сам сприймав і сповідував (Павличко, 2002, 324). Так, девальвація загальноприйнятих етичних норм найяскравіше оприявнюється в міркуваннях героїні щодо так званого «падіння». Автор вкладає в репліку Зини таке визначення: *«Падіння, дорогий Іполіте Миколайовичу, не існує. Це забобон, створений, з одного боку, боязкістю старих дівчат та, з іншого, розпустою чоловіків. Віддатись для дівчини ще не значить упасти»* (Петров, 1928: 45). Ця візія маніфестує повне відторгнення традиційної категорії порядності, демонструючи її неможливість існування у нових соціокультурних реаліях.

Синтезуючи ці спостереження, можна стверджувати, що підґрунтям описано-го конфлікту є протиставлення категорій «правдоподібного», як синоніма регламентованої норми та «неправдоподібного», як форми екзистенційного бунту. Ми

дотримуємося погляду, що роман є певним документом, який засвідчує кризу ціннісних орієнтирів модерної доби.

Особливої ваги для цілісного аксіологічного прочитання роману В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» є зустріч героїв у Берліні. Самогубство постає як закономірний, неухильно логічний наслідок її поглядів. У підлітковому віці Зина віднайшла ідею, якій була безумовно вірна протягом дорослішання, не ставивши під сумнів її життєздатність, викриття ілюзорності цього способу життя, врешті-решт, і стало моментом краху внутрішніх заповідей Зини, адже окрім ідеї в неї нічого не лишилося. З погляду аксіології, фінальний вчинок героїні репрезентує руйнування традиційної етики, не врівноважене творенням нових позитивних смислів, призводить до утворення ціннісної порожнечі.

Розглядаючи цей фінал, варто спиратися на сам текст роману. Аналізуючи життєве кредо своєї колишньої учениці, наратор констатує: *«Зина прагнула усунути в коханні все, що тільки подібне на кохання, але не є коханням, і, нехтуючи правдоподібним, намагалась досягти останніх меж неправдоподібного. І тоді вона безсило заплуталась в неправдоподібному, і воно знищило її»* (Петров, 1928: 136). Інтерпретуючи цю думку на площину аксіології, можемо обґрунтовано стверджувати, що категорія «неправдоподібного», яку Зина свідомо обрала як вищий і, по суті, єдиний світоглядний орієнтир, трансформувалася у деструктивну одиницю. Відкинувши «правдоподібне», тобто загальноприйняті моральні конструкти, інституцію сім'ї, обов'язок, вона опинилася на краю, де відсутня будь-яка опора для осмисленого людського буття.

Відтак, розширюючи межі нашого розуміння тексту, слід зазначити, що добровільний відхід Зини з життя є останнім етапом утвердження її концепції. У цій спотвореній системі координат смерть стає єдиним абсолютно «неправдоподібним» станом, тією граничною межею, де буття остаточно звільняється від умовностей. Бажання Зини: *«Я хочу бути вільною й залежати в своїх вчинках від себе й нікого більше»* (Петров, 1928: 91) – зрештою, виконане.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, здійснений нами комплексний аналіз інтелектуального роману В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» дає підстави стверджувати, що цей твір є показовим антропологічним зрізом свідомості людини, яка перебуває в умовах руйнування моралі. У процесі дослідження було з'ясовано, що фундаментальним підґрунтям змодельованого автором конфлікту виступає жорстке протиставлення категорій «правдоподібного», що функціонує як синонім суспільної норми, та «неправдоподібного», яке

стає формою екзистенційного бунту головної героїні. Зина свідомо й цілеспрямовано прагне десакралізувати усталені моральні імперативи, радикально відкидаючи загальноприйняті конструкти, інституцію сім'ї та обов'язок, унаслідок чого опиняється на межі, де відсутня будь-яка опора для осмисленого буття.

Аналізуючи фінал роману, засвідчуємо, що руйнування традиційної етики, яке не врівноважується процесом творення нових смислів, неминуче призводить до утворення ціннісної порожнечі. Добровільний відхід героїні з життя постає як закономірний наслідок її поглядів та є останнім, найрадикальнішим актом утвердження її нігілістичної концепції. Таким чином, через фінал роману автор здійснює висновок, що доведена до свого абсолюту свобода від морального закону неодмінно обертається на самознищення, це доводить неспроможність людини існувати поза межами ціннісної системи.

Зважаючи на багатовекторність порушеної проблематики, перспективи подальших наукових робіт у цьому напрямі ми вбачаємо в розширенні дослідницького поля проблемних питань та залученні до системного аксіологічного аналізу інших прозових текстів В.Домонтовича, а також у порівняльному вивченні трансформації цінностей у європейському та українському модернізмі.

Список використаних джерел:

- Адамчук, І. А. (2021). Аксіологічний підхід до вивчення твору художньої літератури. In *The XII International Science Conference «Topical tendencies of science and practice»*, December 07–10, 2021, Edmonton, Canada. 601 p. (p. 438).
- Демінська, Л. О. (2011). Аналіз основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, (11), 41–44.
- Козлик, І. В. (2020). Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії.
- Коновалова, М. М., & Шкурат, Ю. В. (2020). Людина в урбаністичному просторі романів «Місто» В. Підмогильного та «Дівчина з ведмедиком» В. Домонтовича.
- Крайнікова, Т. С. (2017). Аксіологія. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Аксiологiя>
- Лазарчук, Д. С. (2020). Концепт «нова жінка» в інтелектуальному романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.08.02.html>
- Лебідь, І. (2005). Історичний аспект становлення аксіологічної теорії у філософії як підґрунтя виникнення педагогічної аксіології. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/14/visnuk_2_2.
- Максим, О. (2021). Екзистенційний вакуум як чинник деформації ціннісних орієнтацій. *П86 Девіантна поведінка: історія, теорія*, 26.
- Наумова, О. О. (2013). Роман В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» в аспекті ігрової пародійності. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. ГС Сковороди*. Сер.: Літературознавство, (4 (2)), 98–105.

Носова, Г. (2018). Просторові ідентичності епохи модерну та постмодерну. Наукові записки Національного університету *Острозька академія*. Серія: Філософія, (21), 8--16.

Павличко, С. (2002). Теорія літератури. с. 315–336.

Петров, В. (1928). Дівчина з ведмедиком. Київ : Сяйво.

Погрібна, В. Л. (2014). Криза ідентичності і глобалізація суспільства: питання чи відповіді?. *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, (1), 240–248.

Серікова, Л. О. (2018). Жіночий бунт як реалізація впливу кризової доби та проблема гендеру у романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, 2(10), 101–106.

References

- Adamchuk, I. A. (2021). Aksiolohichniy pidkhid do vyvchennia tvoruh khudozhnoi literatury. In The XII International Science Conference «Topical tendencies of science and practice», December 07–10, 2021, Edmonton, Canada. 601 p. (p. 438).
- Deminska, L. O. (2011). Analiz osnovnykh polozhen aksiolohichnoi nauky u filosofskomu ta pedahohichnomu aspekti. *Pedahohika, psykhohohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*, (11), 41–44.
- Kozlyk, I. V. (2020). Literaturoznavchyi analiz khudozhnogo tekstu/tvoru v umovakh suchasnoi mizhnaukovoї ta mizhhaluzevoi vzaiemodii.
- Konovalova, M. M., & Shkurat Yu. V. (2020). Liudyna v urbanistychnomu prostori romaniv «Misto» V. Pidmohylnoho ta «Divchyna z vedmedykom» V. Domontovycha.
- Krainikova, T. S. (2017). Aksiolohiia. Velyka ukrainska entsyklopediia. URL: <https://vue.gov.ua/Aksiolohiia>
- Lazarchuk, D. S. (2020). Kontsept «nova zhinka» v intelektualnomu romanі V. Domontovycha «Divchyna z vedmedykom» URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.08.02.html>
- Lebid, I. (2005). Istorychnyi aspekt stanovlennia aksiolohichnoi teorii u filosofii yak pidgruntia vynyknennia pedahohichnoi aksiolohii. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/14/visnuk_2_2.
- Maksym, O. (2021). Ekzystetsiyni vakuum yak chynnyk deformatsii tsinnisnykh orientatsii. P86 *Deviantna povedinka: istoriia, teoriia*, 26.
- Naumova, O. O. (2013). Roman V. Domontovycha «Divchyna z vedmedykom» v aspekti iatrovii parodiinosti. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. HS Skovorody*. Ser.: *Literaturoznavstvo*, (4 (2)), 98–105.
- Nosova, H. (2018). Prostorovi identychnosti epokhy modernu ta postmodernu. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia*. Serii: *Filosofii*, (21), 8--16.
- Pavlychko, S. (2002). *Teoriia literatury*. s. 315–336.
- Petrov, V. (1928). *Divchyna z vedmedykom*. Kyiv : Siaivo.
- Pohribna, V. L. (2014). Kryza identychnosti i hlobalizatsiia suspilstva: pytannia chy vidpovidi?. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*. Serii: *Filosofii, filosofii prava, politohiia, sotsiologiia*, (1), 240–248.

Sierikova, L. O. (2018). Zhinochyi bunt yak realizatsiia vplyvu kryzovoi doby ta problema genderu u romani V. Domontovycha «Divchyna z vedmedykom». Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa, 2(10), 101–106.

V. DOMONTOVICH'S «THE GIRL WITH THE TEDDY BEAR»: AN ATTEMPT AT AN AXIOLOGICAL INTERPRETATION

Ivanna Nahorna, a fourth-year student on the first (bachelor's) cycle of higher education, specialising in 035 Philology, at the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

This article attempts a comprehensive analysis of V. Domontovich's intellectual novel «The Girl with the Teddy Bear» through the prism of an axiological approach. The study focuses on the problem of profound value disorientation experienced by an individual caught up in the total collapse of the era's traditional moral imperatives. Particular attention is paid to the nature of the protagonist's existential rebellion. The study traces the heroine's systematic deconstruction of the classical model of relationships, as well as the desacralisation of the institution of the family and duty. Ultimately, it is demonstrated that a radical rejection of traditional ethics, which is not balanced by the creation of new positive meanings, inevitably leads to a void of values. Based on a systematic analysis of the work, the conclusion is substantiated that freedom from moral law, taken to the extreme, inevitably leads to self-destruction, thereby demonstrating the tragic inability of a person to exist outside the established axiological system.

Keywords: Viktor Domontovich; The Girl with the Teddy Bear; axiology; value disorientation; identity crisis; existential rebellion.